

PÜNKÖSTI ÁRPÁD

A MEGTAGADOTT ÁCHIM

Forgatom a „parasztkirály” fényképeit, és nagyapámat látom benne. Okosságát, nyers nyakasságát, keménységét. Felötlik bennem, ahogy széles tenyerében eltűnik a kamra kilincse, dühödten szorítja, hogy miért nincs nyitva, vastag ujjai elfehérednek, aztán gyermeki ártatlansággal nézi a kettétört rézdarab könnyes csillogását. Egy bezárt ajtó előtt nem így járt volna Áchim Likér András is?

Hogy tekintete, arca nagyapámon át üzen nekem, nehezen tudom elképzelni, miként tudták oly sokan oly annyira gyűlölni, félni életében és 1911-es tragikus halála után is. Pedig csak fel kell ütni a régi újságokat és könyveket: mennyi erővel próbálták meghamisítani és ezzel oéljait elhallgatni! Szertelen dühéről, nyereségéről, szítkozódásáról, vadságáról, erőszakosságáról beszéltek és irtak nagy előszeretettel, vagy hangja csodálatos zengéséről, szép termetéről. Így próbálták megforradalmárból holmi paraszt szépséggé züllesztetni, hogy csak a parlamenti karzat dámái figyeljenek rá. De adószai vagyunk még mi is. Most csak az apróságokat említve, például a szülőváros Békéscsaba, ahol úgy hírlík, nem is oly rég a padlás szemeteivel takarították el a róla készített régi tanácstermi festményt, és mi mindnyájan, akik végenedményben azt se igen döntöttük el, hogyan írjuk a nevét. (Áchimot „tóból magyarrá vedlett hazaffynak” gúnyolták, pedig a család török származású, nevük feltehetően az Achmed névből származik. Lányának és vejének figyelemztetésére Király István veti fel, a parasztvezér mindig Achimnak írta a nevét. A mindig nem igaz. Vannak, akik az ékezet nélküli írást korabeli magyarításnak, urizálásnak tulajdonítják. A családi iratok nem döntik el a kérdést egyértelműen.) Kár lenne hosszabban kárpálódní, mert most — ha billegve is — mintha mindent be akarnánk pótolni. Magam is tűzbe jöttem, amikor Szabó Ferenc, a Békés megyei Levéltár igazgatója Aradról megtért a hírrel: még él Áchim jogásza! Egy tanú, az egyetlen még élő munkatárs, aki a gyarapodó tanulmányok természetes hűvössége helyett magáról az emberről is vallhat! Igaz, hogy Áchim életének utolsó heteiben szakítottak, de a bölcs öregség csak betemette már azt az árkot, s reméltem, dr. Székely Lajoson át Áchimmel is kezet lehet fogni. Levelet írtam. Hosszú idő múlva megérkező válaszában dr. Székely megpróbált lebeszélni az utazásról, mivel aligha tud érdekes, Áchim születésének századik, meggyilkolásának hatvanadik évfordulójához méltó értékelést adni. Mégis nekivágtam.

Szenvedélyektől fűtött, sportolással egészségesnek maradt nyolcvanhat éves öregember várt a Savinești utcai aradi lakásban.

— Csak másfél esztendő dolgoztam együtt Áchimmel, de ezalatt alkalmam volt őt megismerni! — mondta, és gúny érződött hangjából. — Levontam a konzekvenciát, szakítottam vele. Én csak ünneprontó lehetek születésének centenáriuma alkalmából. Maguk Dózsa Györgyöt akarnak belőle csinálni, én pedig Rózsa Sándort is többre becslöm nálánál!

Király István tanulmánya náiam van, ennek mottója az Ady-idézet, amit el-

kezdek olvasni: „Aki bántja — mármint Áchimot bántja — élőket bánt, aki piszkolja bepiszkolódik, mert ő egy nem teljesen sikerült Dózsa György.”

— Ezt Ady írta. Mi mindenekelőtt Áchimot akarunk „belőle csinálni” teljes nagyságában, esendőségét sem titkolva. — Az utolsó szavaknál cikázott csak át rajtam, hátha megsértettem Adyval, hátha ajtót mutat, hisz az idős emberek oly sokszor érzékenyek. Csakhogy dr. Székely Lajosban mimózaság helyett asztalcsapkodó vitakékv lakik. Replikára nyitotta a száját, emelte a kezét, amikor felesége közbevágott:

— Hagyd, Lajos! Látod, már köhögsz! Sokan olvashatják majd, átjön a híre ide is... — A tüzes vitapartnert azonban már nem lehetett visszaóvatkoskodni:

— Szavaltam Adyt, rajongója voltam már akkor, találkoztam, beszéltem is vele, de hogy ő Áchimmal?

Tanulmányt mutatok, levelezésüket említem, barátságukat. Hiszi is, nem is, felhúzza a vállát, és kitűnő ügyvédhez illően Adyról kezd anekdotázni — egy bordélyházat kedveltek —, hogy innen ügyesen simább vizekre, más témákra evezhesen. A nagyok felé, akiket látott, esetleg ismert, akikkel beszélt. Kicsi volt körülötte a világ. Tízéves korában még Munkácsy Mihályt látta, Gyóni (Áchim) Géza osztálytársa volt, Bajcsy-Zsilinszky Endrével együtt vívott, Csontváryhoz rendszeresen hordta öccse gyógyszerárbérleti díját (a tőle kapott képet szülővárosa, Békéscsaba múzeumára akarja hagyni), Aradon, majd Bécsben Bölönivel, Gaál Gáborral, Lukács Györggyel, Hatvany Lajossal beszélgetett, egy délutánra Bartók Béla vendége volt, Rákosi Mátvás Aradon jártakor meghívta egy kis eszmecsereére. Forgott a magnetofon, de én Áchimot vártam, a lehetőséget a visszakanyarodásra. De csak egy elejtett mondatot kaptam:

— Miután megnyitottam az ügyvédi irodámat Békéscsabán, levizitáltuk az értékesebb embereket, és már akkor rosszállásukat fejezték ki barátaim, figyelmeztettek, vigyázzak Áchimmal...

Vigyázní Áchimmal! Pongrácz András csabai napszámost miután átdöfte a csendőrszurony, még kinyögte: „Így bánnak el a szegény emberrel!” Feledi János gazda egy löccsel megvakította béresét, mert később adott a tehénnek enni... Vigyázní Áchimmal! Vigyázní, mert megírta: „Szemet szemért, fogat fogért!” Hirdette, hogy Jeremiás sirámainak olvasgatása már nem elég a parasztnak: „Hóhó nagyuraim! Elég volt már a népámításból, elég volt már a cifra és üres frázisokból és jelszavakból! A parasztnak megjött az esze és megnyílt a szeme — ő már gondolkodik, lát és cselekedni fog!” Vigyázní Áchimmal, mert kész minden „szörnyűségre”, nemcsak büszkén vallja magát parasztnak, de osztályosait gondolkozni is megtanítja! „Túritek, hogy ezer pantalló parancsoljon negyvenkilencezer csizmának?” Még közelébe kerülni is veszélyes volt. Képviselővé választásakor, 1911-ben, a hajdúszoboszlói csendőrök azért verték puskatussal agyba-főbe a békéscsabai rendőröket, mert Áchim-pártinak hitték őket, mivel nem zavarták szét a Parasztpárt felvonulását...

De mi lesz a mi beszélgetésünkkel? Tudom, ahogy kilépek, Székelyné alaptalan félelme ellenem fordul, óvatosságra fogja inteni férjét. Sajnos, nem tévedtem. A várt beszélgetés helyett másnap emlékezéseit adta át dr. Székely Lajos:

— Ebben leírtam mindent, többet nem tudok Áchimról! — s máris a szállodai szobában morfondírozhattam a kézzel írt lapokat forgatva, hogy egy haladó szellemű emberben hogyan ébredhetett ennyi előítélet a századelő legnagyobb parasztvezérével szemben, mi őrizte meg hatvan esztendőn át ezt a sűrű indulatot? — mert dr. Székely tollát végig ez vezeti.

1909 októberében vagy novemberében „megjelent irodámban Áchim L. András és arra kért, hogy vállaljam el a Népegylet jogtanácsosi tisztségét. Áchim elmondta, tudja, hogy a gyulai kötszövő gyár sztrájkoló munkásainak védelmét elvállaltam és hogy a tárgyaláson elmondtam, hogy a vármegye fejesei nagy jutalékot vesznek fel, amikor a gyári munkások nyomorognak”. Ami ezután következik, egy pamflet ugyanabban a stílusban, ahogy ellenségei írtak Áchimról.

A legsúlyosabb vád a sópanama. Elek Pál bankár Lukács László pénzügyminiszteren keresztül négy millió koronát fizetett a pártkasszába, és ezért tíz évre megkapta a sómonopóliumot. Áchim interpellációt jelentett be ez ellen, mondván, ne a szegényeken nyereszkedjenek, a só árusítását tegyék állami monopóliummá. Székelynek állítólag Bihari Sándor zugújságíró — korabeli közismert nevén „Biszari” — elmondta, hogy az ő közvetítésével magához hívatta Áchimot Elek Pál, és hatvan ezer koronát ígért neki, ha visszavonja az interpellációt. A „panamista Áchim” ezt meg is tette, de az újságírónak csak ötezer koronát juttatott. Bizsartól kitelt ez a mese, viszont a parlamenti jegyzőkönyvben nincs nyoma annak, hogy Áchim visszavonta volna a tiltakozást. Az viszony tény, hogy a sópanama miatt — amit éppen Áchim ellenfelei követtek el — Lukács minisztert bíróság elé állították. Elképzelhető, hogy ilyen szorongatott helyzetben nem rotnak Áchimnak, ha arra a legkisebb lehetőség is lett volna? Képtelen vád, hasonlóan a többihez, s a Székely által megnevezett forrás minden esetben az a hírlapírói sópredék, amelyik annak idején a csabai forrongásra összegyűlt, s akiket alkalomadtán Áchim is, de elsősorban ellenfelei használtak.

Kulcsár István újságíró szerint például Áchim öt egyszer papi reverendában „levitte gerendási tanyájára, ahol dohánykertészei meggyónták, hogy tizenegyezer korona értékű szüzdohányt adtak el saját zsebükre. Áchim az összeget levonta a kertészek járandóságaiából, viszont Kulcsárnak az útiköltségen kívül mindössze száz koronát adott”. Itt már van valami picit igazság. A luteránus Áchim Újkígyósról alkalmazott dohánykertészeket, s tudta, hogy becsapják, de nem tudta megfogni őket. Egy Békéscsabán szereplő színésztrupp egyik színészt fogadta hát fel papul, s neki valóban meg is gyónták a csalást a kertészek. Áchimnak így sikerült megszereznie a pénzt, viszont a bíróság vallás elleni vétség miatt elmarasztalta őt.

„Ondris” egy egész úri világgal állott szemben, amilyen módszerekkel támadták — olyan módszerekkel védekezett. (Jellemző, hogy havibéres árulókkal figyelték minden lépését. A besúgók titkosírással írt hosszú névsorát máig sem sikerült megfejteni.) Fordulatos beszédeit, éles esztét, gyors reagálóképességét legnagyobb ellenfelei is elismerték, a mai tizenévesek egyszóval talán azt mondanák rá, dörzsölt volt. Céljai és körülményei miatt dörzsoltté kellett válnia.

A néhány nemigen ismert anekdotát annak köszönhetem, hogy délutánra ismét kényeszerpihenőt kaptam dr. Székely Lajostól a szokásos kártyaparti miatt, s így átnézhettem az Aradi Közlöny korabeli számain a könyvtárban. Itt írják le, hogy mikor Áchim Zsilánszky Mihállyal versenyzett a képviselői mandátum elnyeréséért, és ellenfele múzeumot ígért a városnak, akkor Áchim így szólt a néphez: „Rabszolga testvéreim! Az ellenpárt múzeumot ígér, én csak kenyéret. Tudjátok-e, mi a múzeum? Megmondom. A múzeum nem más, mint majom spirituszban. Nos, hát mi kell nektek? Kenyér, vagy majom spirituszban?” Ma ezt demagógiának neveznénk, de ne felejtjük el, ha az akkori képviselői ígéretéseknek csak a tizedét valószínűsítették volna meg, már 1930-ban elérhettük volna a mostani svájci vagy amerikai életszínvonalat. Áchim itt is és máskor is épp a felelőtlen, soha be nem váltott és nem a társadalom lényegi problémáival foglalkozó ígéretések ellen lépett fel.

Ugyancsak az említett helyen olvasható, hogy az egyik alkalommal a főjegyző írógépet akart beszerezni, de Áchim tiltakozott a községi képviselőtestületben, hogy még ezzel is terheljék a népet. A főjegyző magyarázta a dolgot:

— Ez kérem nem megterhelés. Hatszáz koronába kerül, és egy írnokot spórolunk meg vele!

— Szavára állítja a nótárius úr, hogy egy embert pótol az írógép?

— Igen.

— Akkor javaslom, hogy hatvan írógépet vegyünk, és csapjuk el az egész községházát a főjegyző úrral együtt. Az írógépekre nem lesz annyi panasza a népnek.

Csoda ezek után, hogy azt mondták, írták Áchimról, hogy durva, nyers és

faragatlan? (Az Újság már felléptekor azon polemizált, ki is ez az intelligens paraszt, s végül az általa követett politikához méltón leszögezte: „parasztnak intelligens, de intelligensnek paraszt.”) Valóban durva volt Áchim, durva, mert évezredek parasztkodás szerint nem tűrte el, hogy gyalázzák őt vagy véreit. Ahogy velük beszéltek, ő is úgy, vagy még úgyabbul válaszolt. Kiteregette a város, a megye, az urak szennyeseit, és ez vérlázító volt azok szemében, akik szerint a parasztnak hallgass a neve. Ingerelték, vádolták, okkal és oktalannul büntették, rágalmazták, lépten-nyomon bíróság elé citálták. Egyik perében mondta: „... a kapitóliumi ludak sem tudtak pacsirta módjára énekelni, mégis megmentették Rómát, pedig hangjuk nyers volt és közönséges. Megmentették, mert a rómaiak nem nézbék a hangot, hanem meghallgatták a figyelmeztetést.”

Figyelmeztetés! Oh, mennyi, de mennyi figyelmeztetést hord ez az élet! Számunkra ezek közül az egyik legfontosabb, hogy világnézetünkhöz híven, előítéletektől mentesen, előre gyártott következtetések nélkül lássunk neki történelmünk még homályos pontjainak felderítéséhez. A Kennedyek és King gyilkosairól mi mindent írunk, adunk ki, tudunk — és Áchim haláláról? Döbbenetes, hogy e századi történelmünk két csúcását, az egyaránt mártír Bajcsy-Zsilinszkyt és Áchimot egy máig is kevésbé tisztázott, erősen vitatott gyilkosság kapcsolja össze. A két Zsilinszky fiú hatvan esztendővel ezéltől lelőtte a parasztkirályt, s aztán közülük az egyik harminc esztendővel később részben azokért a célokért áldozza életét, amit Áchim és mozgalma is magáénak vallott (nem kevésbé drámai Zsilinszky Gábor életútja sem, amelyik jobbra kanyarodott)! Mint annyi mást, minimális történelmi iskolázottságom ellenére engem is valósággal magához láncol ez a sűrű dráma. Ennek kulcsát, kulcsait kutatni utaztam Aradra is. Ismerősei úgy vélekedtek, dr. Székelynek talán a Zsilinszky fiúk perének máig sem előkerült tárgyalási jegyzőkönyve is megvan... Nincs. Nem emlékszik, nem beszél. Néha az az érzésem, jóval többet tud, hisz ugyanebből a korból bámulatos részleteket képes előbányászni...

— Tudja, mint a telefonközpont, úgy működik az agyamban a kereső, most ahogy kérdezi... Egy pillanat... Nem, nem emlékszem!

Vajon mit törölnek ki az agysejtek, vajon mit kódolnak át, hogy ne hogy „megmérgezzék a tények” a szervezetet, az életet? Mit váltottak át kitalált történetekre, s mit radióznak ki végérvényesen? Mi ebből a szándékos és mi a tudatalatti önvédelem? Biztatom, mondjam el minden szót, nem viheti magával a legkisebb momentumot sem. „Mindent elmondtam!” — válaszolja, s hinnem kell. De a kérdés változatlanul ott ágaskodik bennem: dr. Székely Lajos, aki később a Tanácsköztársaság idején a helyi nemzeti tanács, majd a direktórium tagja volt, aki a fiataloknak marxista előadásokat tartott, miért fordult szembe vele, miért tagadta meg Áchimot? Érthetetlen.

— „A forradalom esze” — így nevezték őnt, így emlegetik a mai tanulmányok is. Hogyan hitt el mégis válogatás nélkül minden vádat Áchimról, miért nem munkája lényegét, célját tekintette és segítette?

Most már igaz vádakat emel „Bandi” ellen. Azt, hogy nagy, de nemtelen eszközöket is használó ellenfelét, Szeberényi Zsigmond Lajos evangélikus vezető lekészt megverte.

— Ha rátísszentett az urakra Áchim, akkor is feljeletették, vajon halálos ellensége, Szeberényi miért nem tette ezt?

— Nem tudom. — És hallgatom tovább a történeteket, szertelen, vaskos tréfalkozásairól. Hogy jó barátját, főkortesét, Pollák Arnoldot, miután félholtra itatta, koporsóban küldte haza feleségének, aki természetesen halálra rémült a látványtól; hogy uram bocsá, egy idős embert öregúrnak szólított a pesti omnibuszon, és mikor tiltakozott, hogy ő nem öregúr, akkor hetykén odavágta neki: „Hát ha restelli, hogy megöregedett, fiatal korában kellett volna felakasztania magát!” Aztán Szeberényi — ahogy ő nevezte „heccpópa” — viszonthergelése a vasárnapi istentiszteleteken, ahová mindig késve, híveinek kíséretében, valóságos királyként vonult

be minden alkalommal, úgyhogy az istentiszteletet meg kellett szakítani. Székely most mindezért rettenetesen elítéli Áchimot, s ha el is ismerjük, hogy nem szalonnákba való tréfák ezek, egy magát forradalmárnak tartó embernél elképzelhetetlen, hogy hatvan esztendőn át sugárzó gyűlöletet váltson ki.

— Ha mozgalmának lényegét megérti, még ezek miatt sem fordul vele szembe! Miért gyűlöli őt?

— Nem gyűlölöm, de nem tartom forradalmárnak. Mondtam neki: „Bandi! Szeretném, ha foglalkoznál a marxizmussal, mert enélkül forradalmár nem élhet!” Ő csak annyit mondott: „Hagy a fenébe!”

Itt már nem merem tovább feszíteni a húrt. Székely Lajos feltehetően jobban ismerte a marxizmust, de a „birtokos elvtárs” mégis forradalmibb volt nála. „Ő mindig szidta az urakat, én nem bántottam őket, de ők se bántottak engem” — mondja Székely; Áchim viszont annak tudatában élt és cselekedett, hogy az uraknak már a pusztá léte is igazságtalanság, nem „jó urakat” akart...

Ezeket már nem merem megmondani, mert eszembe jut, mily keveset tudunk Áchim halálának körülményeiről, s várom, hogy erről a súlyánál fogva mélyen emlékeztetbe vésődő eseményekről mit tud dr. Székely Lajos, a jó hírű ügyvéd. Annál is inkább, mert mai ismereteink szerint a tragédia bekövetkeztében neki, ha közvetve is, jelentős szerepe volt.

Áchim a kicsinyes, korlátolt és tisztességtelen, de életfogytiglanra választott békéscsabai vezetőktől úgy akart megszabadulni, hogy az ország annak idején sorrendben tizenhetedik legnagyobb települését, mint az jogos is volt, várossá minősítetté. Az ehhez szükséges tervet elkészítésével és az adófizető polgárok beleegyező aláírásának összegyűjtésével a Parasztpárt dr. Székelyt bízta meg. Ő a képviselő-testület előtt úgy viselkedett, mintha saját javaslatát nyújtaná be, olyan indítvánnyal is élt, amiből Áchim azt érezhette, ki akarja játszani őket, s emiatt összeveszttek. A nyilvánosság előtt folytatott indulatos vitájukat a már említett Bizsari úgy írta meg, hogy Áchim és Székely összeverekedett. A híren kaptak a fővárosi lapok, sőt a Friss Újság azonnal leküldte munkatársát, Gergely Győzöt, aki „A parasztkirály birodalmában” címmel — állítólag az urak által megrendelt — cikksorozatot írt. Ebben a helybeli nobilitások — közöttük az idős Zsilinszky és Székely — minden rosszat elmondtak Áchimról, aki saját lapjában hasonló, vagy még mérgesebb hangnemben válaszolt és vádolt. Ezt az írást visszavonatni, apjuk becsületét megvédeni kereste fel Zsilinszky Endre és Gábor pisztolyokkal, kutyakorbáccsal és füttykössel felszerelten Áchimot 1911. május 14-én, és a máig sem tisztázott körülmények között ekkor érte az a lövés Áchimot, amibe egy nap múlva belehalt. A későbbi tárgyalások, amelyek felmentették a Zsilinszky fiúkat, sok minden más mellett figyelmen kívül hagyták azt a tényt is, hogy az utolsó napokon tíz úriember — közöttük idős Zsilinszky — ötven-ötven koronás adományából dr. Székely *Szabadság* címmel lapot indított, amelyik csak Áchim-ellenes cikkeket közölt. Ennek már jelzői is — „társadalmi haramia, munkátlan here népvézér, ocsmány demagóg, aljas stb.” — egyértelműen bizonyítják, hogy e lap két megjelent példánya a hazai sajtótörténet egyik mélypontját jelenti. (Arról nem is szólva, hogy ezen írások után képtelenség volt arra még csak gondolni is, hogy Áchim visszavonhat bármit, amit idős Zsilinszkyról írt.) Eddig úgy tudtuk, hogy e szennylap cikkeinek nagy részét Bizsari írta, kivéve a híres Padukok című írást, amelyikben dr. Székely a panamázó osztrák képviselő Paduk és Áchim között vont párhuzamot.

— Hogy indult a Szabadság? Kiadónak Zsilinszky volt bejelentve, s ön is írt bele? Tárgyalt velük?

— Nem, nem találkoztam az idős Zsilinszkyvel. Nem tudom, hogy volt. A cikkeket pedig én írtam, mindegyiket én írtam kivétel nélkül.

Faggatom, hogy az egyszemélyes szerkesztőség és a „kiadó”, hogy lehet, hogy

nem találkozott, de mindenre csak azt a választ kapom, nem tudom, nem emlékszem, nem találkoztunk.

— Egyik este, mikor mentem haza, a házunk előtt levő téglarakás mögül két téglát dobtak felém, mindkettő a fejem mellett süvöltött el. Áchim volt, vagy a bérencei, s tudom, hogy arra is képes lett volna, hogy megölessen.

— Odament megnézni, ki volt? Nem lehetett például egy tárgyalási ellenfele, akit ön miatt ítétek el?

— Nem mertem, de csak Áchim, vagy az ő embere lehetett!

Mit lehet erre mondani? Semmit, de továbbra is bennem maradt a kétely, hogy két téglá, a többi váddal egyetemben is ekkora, történelmi tényekkel szemben hatvan éven át életben maradó indulatot, gyűlöletet képes kiváltani.

— Ön részt vett a tárgyalásokon. Állítólag a gyulai Komló Étteremben bemutatta, hogyan készítette a házi orvos házilag „Áchim ujjnyomait” Zsilinszky Endre nyakára.

— Nem is voltam a Komlóban! És honnan tudtam volna én ezt? Egyébként az egész idő alatt rendkívül izgatott voltam. Be voltam gyulladva, hogy miután haragosa voltam, felbujtónak neveznek és vádat emelnek ellenem a tárgyaláson.

Áchim legszélsőségesebb pártolói felvetik, hogy összeesküvés áldozata lett a parasztvezér, s ezt igazolandó felsorakoztatják például Szeberényi állítólagos érdeklődését, hogy sikerült-e a gyilkosság, s egy újságcikket, amelyik mintegy előre bejelentette, hogy csak „császármetszéssel”, erőszakos úton lehet a parasztok vezérével megszabadulni. Nem hiszek ebben. Sokkal inkább hiszek egy világnézet, egy osztály, egy csoport ki nem mondott, össze nem egyeztetett összeesküvésében, ahol az „összeesküvők” különböző indítékok alapján gyűlölték Áchimot, és egy olyan láthatatlan, de merev falat emeltek vele szemben, amelyet elkerülni nem lehetett, ahonnan csak a tragédia felé vezetett út. A két Zsilinszky fiú csak véletlen végrehajtója lehetett ennek a sokakban megfogalmazott, de együttesen sohasem kimondott ítéletnek. Ennek súlyát érezte akkor dr. Székely, s érzi még ma is, ha másként nem, úgy, hogy beszorította magát a gyűlölet páncéljába.

— Köszönöm őszinteségét, és már csak egy kérdésem van. Két Székelyt ismerünk, az egyik 1919-es forradalmár, a másik Áchim munkatársa, majd ellensége, akiről Király István azt írta: „...nem röstellt átmenni abba a politikai táborba, amellyel eddig harcban állott... aki híjával volt minden erkölcsi mértéktartásnak.” Melyik az igazi Székely?

— Hazugság, hogy átpártoltam az úri táborba, ezt későbbi utam is bizonyítja. Nem is lett volna szép dolog tőlük egy ennyire exponált embert maguk közé fogadni. Miután összevitákoztunk, megsúgták nekem, Áchim mit akar ellenem írni. De azt magának sem mondom el, senkinek. Ez családi dolog.

Itt lenne a titok nyitja, a gyűlölet forrása? Mi az, amit nem lehet megtudni, s hogy tudhatnám, vagy inkább tudhatnánk meg mégis? Morfondírozásom közepette üresjáratban futnak köztünk a szavak, s mintegy lezárásként dr. Székely, ha finoman is, még egy utolsót üt „Ondrison”:

— Ha sejtem, mi fenyegeti, megakadályozom, figyelmeztettem volna. Nem akartam a halálát!... Szerettem volna, ha életben marad azért is, hogy meglássam, mi lett volna vele a Tanácsköztársaság idején, aztán a felszabaduláskor, mikor felosztják a földjét... — s mosolygott rám, hogy feltevéseivel, e furcsa játékba szólítással megfogott.

A múlt század második felének agrárszocialista mozgalmi, az Áchim párt tevékenysége, a polgári forradalom, majd a Tanácsköztársaság, aztán 1945, 1948 ivét látva, a tragikusan elhunyt „parasztkirály” fejlődését ismerve, nem féltem őt e történelmi játéktól. Figyeljük csak! 1904-ben így ír: „...az újjászervezett szociáldemokrata párt sokkal magasabb nívón áll, mintsem, hogy a piszkos vagyonfelosztás, földosztás elvét vallaná.” 1906-ban pedig: „...az alföldi népesség szaporodásával, másrészt a kötött és tízezer holdon felüli birtokok számának növekedésével áll összefüggésben az alföldi parasztság nyomra és nélkülözése. A földétség

ijesztő mértékben terjed." Ekkor, első programjában már a tízezer holdon felüli nagybirtokok államosítását követeli, kúsparcellákban történő bérbeadását, majd tulajdonjogának megszerzését. Az 1908-as pütkösdi kongresszuson pedig: "...a Parasztpárt követeli a nagybirtok megszüntetését... ezer holdon felüli birtokrészek kötelező parcellázását, azok tíz-tizenkét éves bérletként való bérbeadását..." Vagy egy másik lényeges kérdéstről 1907-ben még így írt: "...a parasztpárt haladhat egy úton az ipari proletáriátussal is, de mindig idegenek maradnak egymáshoz." És egy év múlva bár Nagyváradon a felheccelt munkások úgy fogadták őket: „nem vagytok testvérek, ellenségek vagytok, maradtatok volna otthon bűdös parasztok!”, s verekedést provokáltak, Áchim nem vesztette el a fejét, rövid idő múlva már ezt mondta: „A szociáldemokrata munkásnak ezután is testvérei vagyunk”, s arról is beszélt, hogy a szervezkedés magasabb, öntudatosabb fokát a munkásságnak kell nekik megtanítani. (Az igazsághoz tartozik, hogy életében nem ismerte el a munkásosztály vezető szerepét.) Vagy egy harmadik terület, amelyről 1908-ban kevesen vallottak hozzá hasonlóan: „...szervezkedni kell faji és valláskülönbség nélkül a románnal, a tóttal, a némettel, a zsidóval és mindazokkal, akiket a hatalmasok éppen úgy elnyomnak, éppen úgy megfosztanak minden joguktól, mint minket parasztokat.”

Féltetni kellett volna hát Áchimot 1918-tól, 1919-től, vagy 1945-től? — S a bizonygatás, vitatkozás közben hirtelen felémlett, melyik híres békécsabai ember és Székely között vélték hasonlóságot felfedezni!

— Azt hiszem, sejtem, honnan ered a viszályuk! Fattyúnak nevezte, vagy ennek bejelentésével rémisztgette önt Áchim?

— Igen. Ezt mondták. — Csend ereszkedett közénk. — Végig ismertem anyám életét, elképzelni sem tudom róla... És ha még igaz is lett volna, hogy anyámnak szeretője volt... de senki, senkire sem tudtam gyanakodni sem. Soha se hallottam róla, ez egy teljesen kizárt dolog! Ebből tudtam, hogy egy aljas emberrel állok szembe, aki előtt semmi sem szent!

— Kik súgták meg önnek, hogy Áchim erre készül?

— Bihariék.

— Bizsariék?

— Igen.

Láttam, nem kell, nem szabad tovább folytatni a faggatást. Székely Lajos édesanyja tiszta emléke miatt hordja magában majd két emberöltő óta az indulatot, ami egyébként is oly sűrű volt Áchim körül mindig. Felkeltem, és makacssága, nagy tévedése ellenére is tiszteltem ezt az őszinte embert, és indulatos szavai, vádaskodása sem kisebbitették előttem a robusztus parasztvezért, sőt szoborból még inkább emberré, rokonommá, ösömmé vált, aki a kegyetlen erővel szemben kegyetlen harcot folytatott.

Megidéztet és meglátogatott szereplőimet visszahelyezve a történelem lapjaira, látom, hogy az ő nagy veszekedésük több mint egy asszony szent emlékének tisztelete, vagy állítólagos szándékolt sárba tiprása. Székely Áchimban egyre inkább a nyers parasztot és nem a nagy politikust látta, Áchim pedig mint nadrágos emberre, gyanakodott rá. És hogy dr. Székely forradalmi munkássága gyakorlatilag 1919-ben véget ért, abban talán nagy szerepe volt dühödt viszályuknak, Áchim megtagadásának is.